

Jednak spekulacje te i wnioski z nich wyciągane pozostają w sprzeczności do założeń przy pomocy których krytykował idealizm i do których oparcia wracał, pomimo, że rzeczywistość życia zamienił już na rzeczywistość boga i źródła świata.

W krytyce idealizmu, która posłużyła mu zarazem do zarysowania własnych założeń, przeciwstawił temu idealizmowi rzeczywistość jaźni ludzkiej jako psychofizycznej jedności, w której oba elementy, duch i materia dialektycznie warunkują się i nie można rozpatrywać jednego bez uwzględniania drugiego. W związku tym był nazywał "wszystkim" a świadomość "niczym"^{6/} i podkreślał wtórność i niecałkowitą świadomości w stosunku do bytu. Przecistawiając się idealizmowi mówił, że tylko byt /materia/ obiektywnie istnieje /świadomość "istnieje"/. Zawierało się w tym do pewnego stopnia materialistyczne ujęcie świadomości, jako funkcji wyseko uorganizowanej materii zdolnej w wyniku długiej, przystosowawczej do bytu ewolucji, odbijać obiektywnie istniejące jego właściwości.

Oddzielić świadomości ludzkiej, jako zupełnie odrębny stopień rozwoju i wyjaśnić jej społeczną genezę i istotę - nie był w stanie.

Ale jego spekulacyjna dialektyka znajdowała tutaj pewien punkt oparcia w doświadczeniu, pomimo że w miarę rozwijania swojej metafizycznej koncepcji wywodził świadomość człowieka z boga.

Zgodnie z postulatami dialektyki wiązał jaźń ludzką z całym życiem, badał każdy szczegół na tle tej całości, szukał zależności, patrzył na wszystko jak na wiecznie zmieniający się proces rozwoju i starał się dostrzec ten rozwój w całym jego bogactwie przejawów.

W zagadnieniach rozwoju podkreślał wyłącznie harmonię i celowość ewolucji, co w poglądach społecznych i politycznych objawiło się pewnego rodzaju konserwatyzmem. Potępiał ideologię rewolucyjną ze względu na utopijność haseł i nierealność środków. Widział jednak

6/ "Chowanna, czyli System Pedagogiki Narodowej, jako Umiejętności Wychowania, Nauki i Oświaty, szczeniem wykształcenia naszej młodzieży. Przez Bronisława Ferdynanda Trentowskiego", Poznań 1842, t. I s. XXX i nast.